

УДК 37.035.6 – 053.4: [688.72:745.5] (045)

В. В. ГРЕСЬКОВА

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ ІГРАШКИ

На основі аналізу педагогічних джерел, методичної літератури та досвіду роботи розкривається потенціал та місце народної іграшки у формуванні національної свідомості дітей дошкільного віку. Показано, що дошкільний навчальний заклад має стати для дітей тим моральним середовищем, в якому цілеспрямовано будуть реалізовуватися завдання формування свідомої особистості.

Ключові слова: національна свідомість, професійна підготовка педагогів, українська народна іграшка, етнорегіональна культура.

В. В. ГРЕСЬКОВА

ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО СОЗНАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА СРЕДСТВАМИ НАРОДНОЙ ИГРУШКИ

На основе анализа педагогических источников, методической литературы и опыта работы раскрывается потенциал и значение народной игрушки в формировании национального сознания детей дошкольного возраста. Показано, что дошкольное учебное заведение должно стать для детей той нравственной средой, в которой целенаправленно будут реализовываться задачи формирования сознательной личности.

Ключевые слова: национальное сознание, профессиональная подготовка педагогов, украинская народная игрушка, этнорегиональная культура.

V. V. HRESKOVA

FORMATION OF NATIONAL CONSCIOUSNESS OF CHILDREN OF PRE-SCHOOL AGE BY MEANS OF FOLK TOY

On the basis of the pedagogical sources' analysis methodological literature and experience of work, the potential and the place of folk toy in forming national consciousness of children of pre-school age have been revealed. Pre-school educational institution should become that highly-moral environment for children, where the tasks of forming conscious personality will be purposefully realized.

Keywords: national consciousness, professional preparation of pedagogues, Ukrainian folk toy, ethno-regional culture.

Дошкільне дитинство є початковим періодом становлення особистості, коли формуються основи її характеру, ставлення до навколишнього світу людей, до себе, засвоюються моральні норми поведінки. Однією з перших моральних потреб дитини є потреба у спілкуванні. Виникає і розвивається вона в процесі взаємодії з дорослими, які добирають доцільні зміст і засоби спілкування. У цьому дитина здобуває перший досвід моральної поведінки.

Серед видатних педагогів, які займалися вивченням проблеми морального виховання дошкільників, були П. П. Блонський, Я.-А. Коменський, А. С. Макаренко, Й. Г. Песталоцці, С. Ф. Русова, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський та ін.

У дослідженнях педагогів і психологів обґрунтовано твердження, що саме дошкільний вік є початком формування особистості, у дитини закладаються основи морального, естетичного, фізичного, трудового, розумового виховання. В цей період також велика роль належить вихованню національної свідомості, вихованню патріотизму, любові до людей, поваги до кращих народних традицій.

Мета статті полягає у розкритті потенціалу народної іграшки у формуванні національної свідомості дітей дошкільного віку.

В концепції дошкільного виховання відзначається, що іграшка – це стародавній вид народного мистецтва, зразок національної культури. Вона ненав'язливо, без зайвого дидактизму розкриває дитині світ, формує активне багатогранне ставлення до нього, активізує її творчі можливості [4]. У базовому компоненті дошкільної освіти в Україні у змістовій лінії «Світ гри» вказано, що дитина повинна розрізняти народну іграшку, знати її призначення, роль, виконання [3].

Процес ознайомлення дітей з народною іграшкою дуже актуальний у наш час. Адже, як говорить Л. О. Сморг, зараз не кожний з експонатів зацікавить наших малюків, які звикли до сучасних яскравих іграшок, взірців справжньої техніки, електронних вікторин, комп'ютерних ігор, оригінальних конструкторів, трансформерів тощо.

На сучасному етапі проблемі ознайомлення дошкільників з народною іграшкою приділяють свою увагу такі науковці, як А. М. Богуш, Н. С. Буркун, Г. У. Григоренко, Н. Я. Дзюбина-Мельник, Г. В. Довженюк, Н. В. Лисенко, О. С. Найден, Т. І. Поніманська, М. Г. Стельмахович та ін.

Зробивши аналіз теорії і практики дошкільного виховання, ми бачимо, що на сучасному етапі недостатньо розроблені методичні аспекти використання української фольклорної ляльки як особливого виду народного мистецтва, що сприяє формуванню національної свідомості дітей дошкільного віку. Протягом дошкільного дитинства розвиваються такі внутрішні моральні якості, як почуття власної гідності, сорому, обов'язку й ін.

Важливий чинник виховання особистості дитини – історична пам'ять, традиції роду і сім'ї, адже кожна людина несе у собі колективну пам'ять минулих поколінь. Метою виховання у народній педагогіці є формування в дітей усвідомлення належності до коренів свого роду і народу, значущості таких людських чеснот, як голос совісті, любов до матері тощо.

Виховання патріотизму, любові до батьківщини, на думку К. Д. Ушинського, займає в системі виховання дітей, передусім морального і національного, головне місце. Моральне виховання повинно розвивати у дітей повагу і любов до людей, щире, доброзичливе і справедливе ставлення до них.

С. Ф. Русова вказувала, що виховання дитини повинно розпочинатися з її народження. Засобами колискової, забавлянок, народних казок, ігор, іграшок, лічилок, загадок тощо має здійснюватися прилучення дітей до національної культури і підвищуватися національна свідомість підростаючої особистості. Педагог стверджувала: «Нація народжується біля дитячої колиски, лише на рідному ґрунті, серед рідного слова, пісні, здатна вирости національно свідомою людиною» [5, с. 40].

Сформовані у дошкільному віці основи моральної спрямованості особистості значною мірою визначають її подальше життя, а виправити допущені батьками, педагогами помилки у моральному вихованні важко або інколи й неможливо.

Розкриваючи механізми морального виховання дітей дошкільного віку, науковці відзначають об'єктивний характер взаємозв'язку моральних уявлень, почуттів і вчинків. Національна система виховання в нашій країні має бути адекватною світосприйняттю, світорозумінню, духовним і виховним традиціям українського народу, відповідати стратегічним завданням нації і держави, сприяти розвитку національної свідомості підростаючого покоління та проникати в усі сфери виховання.

Щодо змісту морального виховання дошкільників, то багато педагогів, на жаль, уявляють його не стільки як систему загальнопов'язаних елементів розвитку особистості, скільки як формування набору якостей, що, мовляв, треба виховувати незалежно від логіки виховного процесу, побудови освітньо-розвивального середовища.

Моральне виховання дітей дошкільного віку – це процес цілеспрямованого формування особистості. Знання основних особливостей морального розвитку допомагає педагогу правильно організувати процес виховання дітей. Саме у перші роки дитини закладаються основи її морального становлення, розвиваються уявлення, почуття, звички, які визначають подальше вдосконалення особистості.

Іграшка є одним з найдавніших видів декоративно-прикладного мистецтва, що прикрашає наш побут, збагачує душу і серце. Лялька – символ родючості, материнства, вона – хатньо-побутовий оберіг. Робилися ляльки з соломи, ганчірки із зав'язаним в ній хлібом на зразок вузької ляльки – з куклюю. Обличчя ляльки тривалий час не зображувалося, щоб не наврочити дитині.

Українська фольклорна лялька є яскравим своєрідним видом народної творчості, яка має глибокі багаті традиції. Їй властиве силуетне узагальнене зображення іграшки-ляльки, простота й лаконізм, яскрава декоративність, святковість, почуття матеріалу, симетрія, логічна відповідність між формою, матеріалом і технікою. Іграшка формує у дітей дошкільного віку зацікавленість до різних професій, історії рідного краю, його народної творчості, повагу до людей, праці, розвиває творчу уяву, фантазію, виховує трудові навички та естетичний смак [1].

Дослідженням народної іграшки займалися Е. А. Покровський, Н. Д. Бердман, Л. Г. Оршанський. Вони зазначали, що в ній немає надуманності. Народна іграшка формувалася в період, коли інтереси дітей і дорослих були близькими один до одного, творчість тих та інших мала багато загальних рис, у психіці і світовідчутті існувала близькість. Іграшка була цікавою і дітям, і дорослим (фольклорна лялька прикріплювалася на тичину на будинку, збирала дорослих на свято тощо). Народна лялька є (при реальному її вивченні) невичерпним джерелом мудрої і творчої народної педагогіки.

У народній іграшці батьки віддають дитині свою любов і ласку, веселість і сміх, думки, знання й уміння. В цьому велика сила її впливу на дитину. Через ляльку хтось зовсім близький та рідний, ласкавий говорить з дитиною правдиво, мудро. Сила цієї народної любові до дитини говорить вустами бабусі і дідуся, котрі бавлять своїх онуків.

Коріння народної іграшки дуже глибоке, в її історії ще багато таємниць. Першими майстрами іграшки були батьки, котрі своїм умінням і творчою уявою виготовляли нащадкам чимало забавлянок – від перших торохтілець з гусячої шиї, свинячого міхура, наповнених горохом або квасолею, іграшкових меблів, посуду, фігурок різних тварин до найскладніших рухливих пристроїв. Значну увагу приділяли іграшці й майстри-професіонали, виготовляючи їх з глини, дерева, соломи, сиру, тіста. Робили також звукові й музичні інструменти – деркачі, калатала, сопілки, скрипочки тощо. Більш складними були механічні іграшки (рухливі фігурки людей та звірів, коники та пташечки на колесах) і «замороки». Окремі майстри оздоблювали свої вироби різьбою та розписом.

Окреме місце посідають ігрові ляльки. Вони генетично пов'язані з ритуальними антропоморфізованими фігурками, що їх знаходять археологи під час розкопок культурних шарів давніх цивілізацій. Цим фігуркам часто надавалося магічне значення, вони сприймалися як своєрідні оберіги.

Ще в колісці починається знайомство дитини з простою лялькою, створеною мамою зі шматочка тканини, накрученої на качан кукурудзи чи патичок. З давніх часів дійшли до нас подібні «мотанки», вузлові ляльки, зроблені з куделі, зеленої трави, соломи або хусточки. Були й складні ляльки, що виготовлялися майстринями. Найчастіше такі ляльки шили із тканини, оздоблювали стрічками, подекуди вишивкою, прикрашали намистом.

Граючись з давніх-давен ляльками-мотанками, дівчата готувалися стати добрими матерями, господинями, бути хранительками домашнього вогнища. Жіноче начало завжди було сильно розвинуте в Україні, культ Матері, Жінки підтримувався тут з правіку. Нині ми не маємо морального права допустити руйнації цієї традиції, в дітей нашої країни повинні бути національні забавки.

У наш час з'явилися ляльки колекційні й сувенірні, що виготовляються народними майстрами та професійними художниками. Вони виліплені з глини, виточені з дерева, декоровані розписом і тканиною або виплетені з соломи, льону, ниток, пошиті з тканини та оздоблені вишивкою.

С. Ф. Русова вважала обов'язковим глибоко проаналізувати естетичну творчість народу в іграшці і вказувала на те, що національна іграшка є продуктом цієї творчості, а отже – часткою всього народу [5].

Українська народна іграшка розвивалася, вдосконалювалася та урізноманітнювалася протягом багатьох століть. Вона відіграла і нині відіграє свою роль в ознайомленні дітей з духовною спадщиною рідного народу, знайомить з характерними особливостями кожного регіону нашої країни. Народна іграшка пройшла важливий і тернистий шлях й сьогодні заслуговує на визнання і пізнання її дітьми. Багатоаспектність народної іграшки характеризується і тим, що вона є засобом педагогічної дії: елементом дитячої гри, засобом виховання і навчання, формування національної свідомості дітей.

Наше дослідження дало змогу визначити методичні рекомендації, що забезпечать ефективність процесу формування національної свідомості дітей дошкільного віку:

– підбір українських народних іграшок, доступних для сприймання та відтворення дітьми дошкільного віку;

– використання в освітньо-виховному процесі необхідного та доступного обсягу систематизованої інформації щодо української фольклорної ляльки (історичний, теоретичний, практичний аспекти);

– оволодіння дітьми традиційними прийомами створення та оздоблення українських народних іграшок;

– організація процесу самостійного виготовлення дітьми іграшок за народними традиціями;

– доступність і педагогічна доцільність запропонованих завдань;

– створення на заняттях позитивно-емоційної творчої зацікавленості і захопленості;

Українська народна іграшка як засіб навчання і виховання займає особливе місце у світі дитинства. Метафоричність, образність іграшки роблять її універсальним засобом соціальної адаптації на певному етапі розвитку людини, передання, засвоєння і творчого відтворення матеріальної та духовної культури народу, коли інші засоби є малодоступними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусик Н. Пригадаймо майбутнє / Н. Андрусик // Дошкільне виховання. – 1996. – № 1. – С. 18–21.
2. Артемова Л. В. Моральне виховання дошкільників / Л. В. Артемова. – К.: Рад. школа, 1974. – 102 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К., 1998. – 15 с.
4. Концепція дошкільного виховання в Україні: проект. – К.: Освіта, 1993. – 16 с.
5. Русова С. Український дитячий садок / С. Русова // Україна. – 1991. – № 2. – С. 39–41.